

Recenzii

Henri H. Stahl

Gânditori și curente de istorie socială românească, București, Editura Universității din București, 2001, 250 p.

Lucrarea de față, scrisă de Henri H. Stahl (1901-1991), eminent sociolog, istoric și jurist român, constituie un document cu o istorie sinuoasă, ale cărui avatururi sunt revelatoare pentru o epocă, un destin, o mentalitate. Elaborarea ei începea cu aproape trei decenii în urmă, după cum își amintește Paul H. Stahl în *Cuvânt înainte*, ca un proiect de istorie a sociologiei românești, scris împreună cu Tr. Herseni. Cu toate că textul a fost încheiat și predat Editurii după un an de zile, publicarea sa a fost târăgănată ani de-a rândul, grație "exigențelor" cenzurii comuniste și capriciilor birocrăției instaurate în birourile academice. Odată cu trecerea lui Tr. Herseni în neființă (1980) și pe măsură ce deceniile se succedau, unitatea manuscrisului s-a destrămat. Proiectul inițial avea în vedere o istorie a sociologilor profesioniști, care "se considerau ei înșiși a fi sociologi", redactată de Herseni și o istorie a "premergătorilor" sociologiei românești, "teoretizând adică problemele noastre sociale, în măsura în care au putut a le cunoaște, mai mult sau mai puțin metodic, mânați fiind de dorința de a le găsi soluții politice" (p.11). După dispariția lui H.H. Stahl, capitolele semnate de acesta au fost pregătite pentru tipar de editorul său, Paul H. Stahl în forma existentă în volumul de față.

Cu toate că, prin forța lucrurilor, istoria gândirii sociale românești prezentată aici are caracter fragmentar, manuscrisul lui Tr. Herseni așteptând încă să fie publicat, valoarea ei paradigmatică excepțională nu este cu nimic diminuată. Lucrare de referință pentru toți cei care încearcă să evalueze teoriile sociale, în general, și cele românești, în particular, textul lui H.H. Stahl oferă mo-

dele de reflectare critică a problemelor sociale simultan cu practica metodologică corespunzătoare studiilor de caz întocmite.

Volumul este structurat pe 10 capitole, precedate de o Introducere, după cum urmează: Problemele țărilor românești în "criza orientală", Marea problemă a "Chestiunii rurale", Problemele sociale ale epocii reformelor (1848-1964), Titu Maiorescu și criza "Formelor fără fond", Organizarea cunoașterii științifice a țării, Ion Ionescu și curentul monografiilor militant-sociale, Curentul gândirii socialiste, Constantin Dobrogeanu-Gherea și teoria "Neo-iobăgiei", Curentele antigheriste, Gânditori dintre cele două războaie mondiale.

Grila analitică, asumată de H.H. Stahl în studiul introductiv, ocolește tiparul răspândit de prezentarea cronologică "a unor construcții mintale legate logic între ele" (p.12), fiind construită pe baza a două criterii metodologice întrepătrunse: a) reflectarea realităților la cele trei niveluri ale culturii sociale (sociologia spontană sau poporană, cultura social-politică și nivelul teoretic sau sociologic, toate alcătuind "cultura socială" a unei societăți), cărora le corespund "cunoașterea obiectivă, evaluarea afectivă și aprecierea politică" (p. 14); b) înserarea gândirii sociale în seria doctrinelor preexistente sau coexistente. Prin combinarea celor două exigențe metodologice se edifică de fapt un standard nou de evaluare, cel al "sociologiei sociologiei", evitându-se capcana exegezelor livrești care explică teoriile exclusiv prin recursul la alte teorii.

Aplicarea acestui standard la gândirea socială românească l-a pus pe H.H. Stahl în fața unei dileme metodologice privind selecția autorilor îndreptățiți să facă parte din istoria sociologiei românești. Care va fi soarta unor autori de teorii sociologice, legitimați pe plan internațional, dar care nu au reflectat

în contribuțiile lor teoretice probleme sociale românești, cum sunt Spiru Haret, Dumitru Drăghicescu, A.D. Xenopol? Se poate reduce istoria gândirii sociale naționale doar la autori "care au avut răsunet în cultura noastră națională", cum este D. Gusti și colaboratorii săi? Ca să nu mai vorbim de mari creatori de mișcări culturale care nu au fost sociologi, cum este cazul lui Titu Maiorescu. Pentru a ieși din impas, autorul a nuanțat și lărgit schema analitică inițială, construind un standard de evaluare alcătuit din trei direcții, din care cel puțin una este suficientă: descrierea socio-grafică a principalelor probleme sociale ale țării; căutarea unor soluții social-politice pentru rezolvarea lor; elaborarea unor teorii sociale fără legătură cu realitățile românești (p. 20). Cu toate că autorul consemnează faptul că toți cei "care au muncit în una din cele trei direcții" (p. 20) pot fi încadrați în cultura socială națională, revine, în unele cazuri, la formula rigidă de evaluare a contribuțiilor teoretice. Așa s-a întâmplat cu atitudinea lui Stahl față de sociografia spătarului Nicolae Milescu, căruia-i consacră 23 rânduri, întrucât acesta "nu a scris nici un rând despre problemele sociale ale țărilor românești" (p.34), în timp ce lui Constantin Canta-cuzino Stolnicul i se alocă trei pagini de analiză a sa ca filosof al istoriei Țării Românești și ca istoric care a înserat cunoașterea prezentului printre izvoarele sale documentare (p. 35, 36). Un alt caz este cel al lui Dumitru Drăghicescu, care face sociologie pură, exprimată în limba franceză; chiar și atunci când autorul se referă la psihologia poporului român, lui nu i se recunoaște cadrul de referință metodologic, fiind considerat că "se improvizează în folclorist și etnograf", "înșiruind o serie de calificative de pe urma cărora nu putem înțelege nimic" (Stahl, 1983, 60).

Consecvent grilei analitice formulate, autorul, care este și un reputat istoric, debutează cu o analiză a principalelor probleme social-economice și geo-politice din Muntenia și Moldova de la sfârșitul sec. al-

XVI-lea și până în sec. al-XIX-lea, probleme generate de "criza orientală", urmată de teoriile prin care contemporanii lor le-au înțeles și explicat. Erudiția autorului, concretizată în bogăția surselor fundamentale istorice, filologice, juridice, geografice, demografice, economice, naționale și europene, este însoțită de o deosebită claritate și concizie a textului. Prezentarea concepțiilor reprezentative pentru criza socială a dezagregării Imperiului Otoman este precedată de un capitol sintetic care tratează caracterele generale ale culturii orientalo-europene (pp. 26-33). Urmează apoi câteva microbiografii culturale: Spătarul Nicolae Milescu (1636-1708), Constantin Cantacuzino Stolnicul (a doua jumătate a sec. XVII-1716), Dimitrie Cantemir (1673-1723), gânditorii sociali ai epocii fanariote, precum și cercetători străini al problemelor sociale românești. Unele dintre aceste "medalioane" sunt foarte concise, creionând trăsăturile esențiale ale gânditorilor. Nu rare sunt cazurile în care H.H. Stahl surprinde cititorul cu interpretări inedite, cu formularea de întrebări interesante și soluții care incită imaginația. De exemplu, D. Cantemir este pus în lumină printr-o definire neașteptată a situației: el este "un caz unic în istoria doctrinelor de filozofie a istoriei, când un domnitor își întemeiază acțiunea politică pe baza unei concepții de filosofie a istoriei elaborată pe baza unei cunoașteri profunde a faptelor și cu o desăvârșită mănuire a gândirii filosofice" (p. 39).

Marea problemă socială a "chestiunii rurale" și problematizarea ei de către personalitățile vremii este tratată sistematic în capitolele II și III; ea revine, însă, pe bună dreptate, în chip obsesiv, pe tot cuprinsul volumului, în funcție de noile circumstanțe create. Optica autorului este cea cunoscută: mai întâi este cercetată geneza și evoluția "chestiunii rurale" în contextul geopolitic al dezagregării Imperiului Otoman și al influenței, în creștere, a sistemului social capitalist din Europa de Vest, urmată de teoriile care reflectau aceste procese.

Modul de tratare istorică a temei este ingenios, autorul recurgând la o schemă care s-a dovedit de succes în trecut, și anume metodologia serială legată de numele lui A.D. Xenopol. Problema agrar-țăărănească este plasată în seria celui de "al doilea servaj" și este desfășurată analitic în toate momentele și fațetele ei tipice până la formele ei ultime, ale "neoioabăgiei" (p. 51).

Cele mai reprezentative conceptualizări asupra constituirii problemei rurale se referă la: teoria proceselor de dezagregare a sistemului agriculturii în moină (itinerant), teza boierească de revendicare a proprietății absolute asupra satelor, teza țărănească de liberă folosință a pământului, soluția de compromis a Regulamentelor Organice și soluția revoluționarilor din 1848, inclusiv dezbaterele din Comisia proprietății din 1848. Toate aceste teze și teorii oferă o imagine globală, susținută de statistici, reglementări juridice, dovezi lingvistice, etc. privind morfologia problemei rurale, categoriile sociale care-și revendică drepturi și obligații. Odată obținută această oglindă comprehensivă asupra temei, autorul trece la o analiză individualizată a contribuțiilor lui Nicolae Bălcescu (1818-1850) și Ion Eliade Rădulescu (1802-1870). Marele teoretician al tezei "pașoptiste", N. Bălcescu, este valorificat prin prisma viziunii sale de filozofie a istoriei, care se detașează de o examinare evenimentialistă a poporului român și se concentrează pe "instituțiile, ideile, sentimentele, obiceiurile lui, în deosebite veacuri" (p. 80). Aici se resimt influențele exercitate asupra lui H. H. Stahl de N. Iorga și de Școala Analelor, pentru care autorul a avut o deosebită considerație. De asemenea, aprecierea deosebită a modului în care Bălcescu privea istoria "din punctul de vedere al luptelor de clasă" (p.86) pune în lumină influența modelului marxist de filosofie a istoriei pe care Stahl l-a împărtășit. Din aceeași viziune marxistă, evaluarea lui I. E. Rădulescu ca autor al teoriei "revoluțiilor reacționare" pune în lumină calitățile acestuia de "utopist, elucubrator de societăți imposi-

bile", care "visează la o mișcare reacționar-progresistă, o reînnoire adică la o situație veche, mai acceptabilă, măcar că și ea ar trebui totuși modernizată întrucâtva" (pp. 93-94).

Capitolul al treilea tratează aspectele noi ale problemei agrare în perioada 1848-1864 diagnosticate în tematica Divanurilor ad hoc, în concepțiile social-politice aparținând domnitorului Barbu Știrbei, ca și urmașilor doctrinarilor pașoptiști: A.G. Golescu, Barbu Catargiu, M. Kogălniceanu. Acesta din urmă se bucură de o evaluare comprehensivă, din care răzbate simpatia autorului pentru un pașoptist care și-a dominat veacul și a cărei activitate era "întemeiată pe ideea centrală a necesității dezvoltării României ca stat național, unit, autonom și larg democratic"... (p.110). Tot în acest context de idei merită reliefată analiza sociologică a instituției moderne a Legii rurale de la 1864, în care H.H. Stahl aplică teorii medii de generalitate, cum sunt teoria consecințelor neprevăzute, teoria problemelor sociale, teoria aculturației. El reușește astfel să construiască o explicație de rară claritate a stării anomice a țăranilor împroprietăriți la reformă, pregătind terenul pentru teoria gheristă a neoioabăgiei.

Analiza discrepanțelor dintre instituțiile moderne introduse în societatea românească și realitățile sociale a fost aprofundată în capitolul consacrat lui Titu Maiorescu și teoriei sale a "formelor fără fond". Cea mai incitantă și mai imaginativă reflecție asupra teoreticianului problemei "formelor fără fond" este cuprinsă în raționamentul critic (pp. 130-131) prin care autorul volumului demontează pas cu pas teoria maioresciană "de sociologie a culturii", demonstrând caracterul confuz și contradictoriu al tezei sale, "alcătuită fiind dintr-un șir de afirmații nelegate între ele, deseori aflate în contradicție și având în plus defectul de a pleda pentru un scop imprecis". În același capitol sunt cuprinse referințe succinte, dar nu mai puțin esențiale, la discipolii lui Maiorescu, cum sunt A.D. Xenopol, Theodor Rosetti,

C. Rădulescu-Motru, I. L. Caragiale, precum și o mențiune scurtă asupra celui dintâi sociolog care ia poziție "de adversitate declarată împotriva junimismului", D. Drăghicescu. Evaluarea contribuțiilor urmașilor lui Maiorescu este nuanțată, ținând seama de contextul social și ideologic în care au lucrat aceștia. De exemplu, aportul lui Rădulescu-Motru, în particular, teoria "politicianismului" ca fenomen social este judecat în context socio-cultural european; concluzia este surprinzătoare: "Motru are în această privință o întăietate certă", dat fiind că analiza sa a politicianismului ca profesie a fost făcută în 1904, cu 15 ani înainte de lucrarea clasică a lui Max Weber pe aceeași temă (*Politik als Beruf*, 1919).

Două capitole ample ale volumului (V și VI) sunt alocate organizării cunoașterii științifice a societății românești în sec XIX. Este, după cunoștința noastră, cea mai cuprinzătoare analiză a acestei teme din cultura românească. Sunt oferite informații, susținute de aprecieri substanțiale, cu privire la: catagrafiile Regulamentelor Organice, studii statistice, documentații geografice, documente, programe, prognoze ale unor instituții guvernamentale, naționale și europene și, nu în ultimul rând, la impresionantul curent cultural al monografiilor sociale. Printre personalitățile evaluate critic se numără Niculaie Șuțu, autorul celei dintâi lucrări de statistică propriu-zisă, Dionisie Pop Marțian, Ion Ionescu de la Brad-promotorul curentului social al "monografiilor militant-sociale" de auto-cunoaștere a țării, Leonida Colescu, George Creangă, Petre Poni, P.S. Aurelian, George Maior, G. Scraba, V.A. Gâdei, Vasile M. Kogălniceanu, cercetările sociale ale medicilor, etc.

Un capitol distinct, al VII-lea, prezintă foarte sintetic curentul gândirii socialiste din România: Curentul Contemporanului și Ion Nădejde, Ștefan Stâncă, Ecaterina Arbore, Dr. Ch. Racovschi, Raicu Ionescu-Rion, Nic. Zubcu Codreanu, Dr. N. Russel, Zamfir Arbore.

Următoarele două capitole sunt consacrate analizei minuțioasă a contribuțiilor teoretice ale lui C.D. Gherea (cap. VIII), cât și a curentelor antigheriste (cap. IX).

Evaluarea poziției teoretice a lui Gherea are în vedere componentele fundamentale ale gândirii sale, dintre care unele mai puțin cunoscute de critica de specialitate. Astfel pe lângă cunoscutele teorii ale "neoioabăgiei" și "orbitării" țărilor înapoiate în sfera de influență a celor dezvoltate, H.H. Stahl mai supune discuției și alte teorii ignorate sau neglijate de specialiști, cum sunt teoria "societății globale" și a "societăților locale", teoria celor două căi de pătrundere a capitalismului în țările slab dezvoltate, teoria despre o a treia cale de pătrundere a capitalismului pe cale neoioabă, problema socialismului ca "floare exotică". Sunt contributive considerațiile critice ale autorului volumului de față privind delimitările fine dintre cel de al doilea servaj și neoioabăgie (pp. 194-197); menționăm, de asemenea, sublinierile, cu valoare de diagnostic, a contradicțiilor fundamentale din lăuntru formelor juridice, odată cu instituirea "tocmelilor agricole", care completează contradicțiile maiorești cunoscute dintre "forme și fond".

De mare interes științific sunt și analizele critice ale adversarilor politici și teoretici ai lui Gherea: Constantin Stere și curentul poporanist, care susțineau teza ocolirii capitalismului în societățile cu structură socială agrar-țăărănească, Henri Sanielevici și disidența sa teoretică.

Ultimul capitol are mai degrabă o structură sincretică, din rațiuni întemeiate prezentate de editorul volumului în "Cuvânt înainte" (p.10). Aici sunt tratate contribuțiile a șapte gânditori din perioada interbelică: Ștefan Zeletin și "neoliberalismul", critica socialistă a neoliberalismului făcută de Șerban Voinea și Lothar Rădăceanu, Virgil Madgearu și sociologia țărănistă, Mihail Manoilescu și ideologia corporatistă, doctrina comunistă a lui Lucrețiu Pătrășcanu și, un nume mai puțin cunoscut, Marin Chirițescu-

Arva, "inel de legătură cu agrarienii interbelici". Consecvent stilului său de lucru, H.H. Stahl oferă de fiecare dată informațiile esențiale pe care se sprijină evaluările critice. Remarcăm, în acest context, reflecțiile incitante ale autorului în care se pun față în față teze marxiste și zeletiniene (pp. 225-230) sau aserțiuni aparținând lui Zeletin și lui Gherea (pp. 230-234).

Spațiul unei recenzii nu permite detalieri ale tuturor aspectelor cercetate în volum. Sperăm că aceste rânduri vor motiva cititorii să descopere singuri ideile și informațiile relevante cu privire la istoria disciplinei, ca parte a culturii naționale.

Bibliografie

Stahl, Henri H. (1983). *Eseuri critic*. București: Editura Minerva.

Maria Larionescu

Mireille Rădoi

Serviciile de informații și decizia politică, București, Editura Tritonic, 2003.

Lucrarea scrisă de Mireille Rădoi poate fi citită din două perspective ce ajung, până la urmă, să fie complementare. Prima perspectivă ne relevă că lucrarea este una tehnică, de metodologie aculegerii, prelucrării, analizei și transiterii de informații destinate unui anume scop. Am putea spune că este și una de management al informațiilor, iar prin aceasta ne-am apropiat de cunoscutul și de acum clasicul „management al impresiilor” pentru care pleda Erving Goffman, fie de atât de contemporanul „management al cunoașterii” care este propus cu insistență organizațiilor specifice economiei cunoașterii. Mai departe, suntem tentați să asociem conținutul lucrării sale cu analizele consacrate relațiilor dintre informație și decizie, cu atât mai mult cu cât se fac referiri la „metode de analiză și luare a deciziei” (pp. 153-169). Toate acestea vor să

spună că lucrarea scrisă de M. Rădoi este pe cât de documentată și aprofundată, pe atât de corelată cu analize și tehnici desfășurate în arii disciplinare diverse. Să subliniem că această contextualizare este posibilă mai ales când e vorba de culegerea, prelucrarea și analiza informației.

Lucrarea poate fi citită și dintr-o altfel de perspectivă, iar primele ei pagini ne-o indică în mod clar. Este vorba de securitate și siguranță națională și, mai ales, de modul în care informațiile culese, cum se zice, „cu mijloace specifice”, pot contribui la întărirea sau conservarea securității naționale. De data aceasta, accentul este pus pe *scopul* sau destinația informațiilor de un anume gen, astfel că autoarea se referă la managementul acelor informații care sunt relevante pentru securitatea națională. Dar nu se oprește doar la culegerea, procesarea și analiza informațiilor, ci insistă și asupra modului de operare cu acestea. De unde referințele făcute la decizia politică.

Primul tip de lectură pe care l-am invocat pune accentul pe partea tehnică a lucrării, care-i dominantă. Al doilea tip se asociază cu o valorizare care-i când tacită, când explicită. Oricum aceste tipuri nu sunt deloc despărțite. Tehnicile prezentate servesc scopurile admise într-un mod analitic, ceea ce probcăză o reală maturitate intelectuală și un ethos pe care numai valorile democratice cele mai alese l-a modelat. Pe această bază se poate spune că miza valorică realmente semnificativă a lucrării publicate de Mireille Rădoi rezidă în demitizarea unei lumi pe care cultura noastră socială mai veche sau mai nouă a pus-o sub semnul celor mai fanteziste mituri sau al celor mai crude realități. „Dosarele” istoriilor personale sau instituționale asociate cu vechea „securitate” ne alimentează fanțezia și ne tulbură realitatea de astăzi. Au devenit chiar prezențe mai mult sau mai puțin mitizate, când nu sunt reale, în cotidianitatea noastră postdecembristă.

Într-o lume anormală, trăirea în miturile asociate cu teama, misterul, groaza, disprețul